

νος πυρήνας του εγώ, που κοιμάται μέσα στα βάθη κάθε ανθρώπινης ψυχής. Πρωτόγονος πυρήνας, που όταν ξαναζεί ανάμεσά μας φαντάζει με την ανάδρομη κίνησή του σαν κάτι το απροσάρμοστο, το ακατανόητο και το ξένο, όμοια με την ψυχική αρωσσία που φέρνει η οπισθοδρόμηση».

Νεότερες έρευνες, βασισμένες σε ανάλογα βιώματα άλλων λαών, έχουν φέρει την έννοια της αντοχής (resilence) ως διαδικασίας άμυνας, επιβίωσης και αναδιοργάνωσης σε συνθήκες που απει-

λούν βάνουσα την επιβίωση και την ψυχική ισορροπία των ανθρώπων². Διαθέτουμε επίσης, στην ελληνική βιβλιογραφία, μια μελέτη για τις μακροχρόνιες συνέπειες των ψυχοτραυματισμών της εποχής του εμφυλίου, σε μια ομάδα παιδιών³.

Κλείνοντας θέλω να τονίσω ότι η μελέτη αυτού του βιβλίου, χάρη στην ευρύτητα και τη μεθοδολογική του επάρκεια, εξακολουθεί να εμπλουτίζει τη σκέψη μας ως σήμερα.

Δημ. Ν. Πλουμπίδης

Κ. Λαπαβίτσας, Α. Καλτενμπρούνερ, Ντ. Λίντο, Τζ. Μιντγουέι, Τζ. Μίσελ, Χ. Π. Παϊνσέιρα, Ε. Πίρες, Τζ. Πάουελ, Α. Στένφορς, Ν. Τέλες, Λ. Βατικιώτης, Ρήξη; Διέξοδος από την κρίση της Ευρωζώνης, Α. Α. Λιβάνη, 2012, 184 σελίδες

Τον τελευταίο καιρό έχουμε έναν κατακλυσμό αναλύσεων για την κρίση της ευρωζώνης και την ανεξέλεγκτη πορεία της παγκόσμιας οικονομίας. Ο δημόσιος λόγος σήμερα γι' αυτά τα ζητήματα βιώνει μια δική του κρίση υπερπαραγωγής και προσπαθώντας να τον φιλτράρει, αναρωτιέσαι τι να πρωτοδιαβάσεις, και ποια η συμβολή

όλου αυτού του υλικού στον ουσιαστικό εμπλουτισμό των επίκαιρων προβληματισμών.

Η τελευταία μελέτη του Research on Money and Finance (RMF), ερευνητικού κέντρου στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου, με τίτλο *Ρήξη; Διέξοδος από την κρίση της Ευρωζώνης* κυκλοφορεί στα ελληνικά από τις εκδόσεις Α.Α. Λιβάνη.

2. B. Cygulnic. *Η αυτοβιογραφία ενός σκιάχτρου*. Κέλευθος, Αθήνα, 2010.

3. Μ. Νταλιάνη-Καραμπατζάκη. *Παιδιά στη δίνη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949, σημερινοί ενήλικες. Διαχρονική μελέτη για τα παιδιά που έμειναν στη φυλακή με τις κρατούμενες μητέρες τους*. Επιμέλεια: Ι. Τσιάντης, Δ. Πλουμπίδης. Μουσείο Μπενάκη, Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου, Εκδ. Σχολής Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου, Αθήνα 2009.

Μας βοηθά να βάλουμε μια τάξη στο χάος της υπερπληροφόρησης για την τρέχουσα κρίση, δίνοντάς μας μια ανάλυση σταθερή, καλοδουλεμένη και σοβαρή, με τεκμηριωμένη άποψη. Ένα δημοσίευμα που λειτουργεί ως εργαλείο ερμηνείας του οικονομικού πλαισίου, ως αποκάλυψη ενός ιδιαίτερα ομιχλώδους συστήματος που λέγεται ευρωζώνη, και το οποίο ολοφάνερα, και παρ' όλη την ακατάσχετη φιλολογία πάνω στο θέμα, λίγοι αν όχι ελάχιστοι κάθονται να μελετήσουν, να καταλάβουν, και να εξηγήσουν πώς λειτουργεί. Έτσι το κείμενο του RMF μπορεί να λειτουργήσει ως μέτρο σύγκρισης άλλων δημοσιευμάτων.

Η μελέτη του Research on Money and Finance αναλύει σε βάθος τις πτυχές της παρούσας κρίσης –την πηγή, τη ροή και την εξέλιξή της. Από τις εκατόν ογδόντα σχεδόν σελίδες πυκνού και συνάμα ξεκάθαρου κειμένου, ιδιαίτερη προσοχή αξίζουν τρία κεντρικά ζητήματα που τίγονται: το πόσο ιδιαίτερο και ανταγωνιστικό νόμισμα είναι το ευρώ, η αποδοτικότητα των μέχρι σήμερα προσπαθειών επίλυσης της κρίσης, και η τεκμηρίωση μιας ριζοσπαστικής εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής.

Μια ανάλυση της Ευρωζώνης και του ευρώ

Η *Ρήξη*, αναλύοντας τη δημιουργία του ευρώ από τη σκοπιά της πολιτικής οικονομίας, παρουσιάζει τον τρόπο με τον οποίο αυτό διαμεσολάβησε την κρίση της ευρωζώνης στα κράτη μέλη, τόσο

στο επίπεδο της πραγματικής μακροοικονομίας όσο και στο χρηματοπιστωτικό πεδίο. Το ευρώ είναι ένα ιδιόμορφο εφεύρημα του σύγχρονου ευρωπαϊκού καπιταλισμού και, παρά τις υποσχέσεις του, σήμερα βυθίζει τα ίδια κεφάλαια που στήριζαν τη δημιουργία του. Επιδιώκοντας ν' ανταγωνιστεί την ηγεμονία του δολαρίου ως κυρίαρχο αποθεματικό νόμισμα και ως μορφή παγκόσμιου νομίσματος, το ευρώ δημιουργήθηκε *εκ του μηδενός* για χάρη των αναγκών των ισχυρών ευρωπαϊκών επιχειρήσεων και κρατών. Στα δικά τους μέτρα ράφτηκαν οι θεσμικοί κανονισμοί της ευρωζώνης, όπως η «ιερή αρχή» της ΕΚΤ να συγκρατείται ο πληθωρισμός στο 2%, η ενιαία τραπεζική αγορά, και το σφιχτό δημοσιονομικό πλαίσιο που περιγράφεται στο Σύμφωνο Σταθερότητας. Καταργώντας την εθνική νομισματική και συναλλαγματική πολιτική, το ευρώ εξάρτησε την ικανότητα μιας οικονομίας να είναι ανταγωνιστική εντός της ευρωζώνης από το ρυθμό ανάπτυξης της παραγωγικότητας και τη μείωση του κόστους εργασίας. Έτσι, μισθοί συμπιέζονται και συνθήκες εργασίας καταρρακώνονται με όφελος για το μεγάλο κεφάλαιο.

Η μελέτη τεκμηριώνει τον τρόπο με τον οποίο τα οφέλη της δημιουργίας του ευρώ συγκεντρώθηκαν στα ισχυρά κράτη, όπως τη Γερμανία, που έγινε παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό κέντρο και χρησιμοποίησε το ευρώ για να προσελκύει χρήμα από τις διεθνείς αγορές. Εξαλείφοντας το εργαλείο της υποτίμησης των περιφερειακών νομισμάτων, κέρδισε

ανταγωνιστικότητα εις βάρος τους, κρατώντας χαμηλά τους μισθούς των Γερμανών εργαζομένων. Η έλλειψη ανταγωνιστικότητας έφερε στις περιφερειακές χώρες αυξανόμενα ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών, που χρηματοδοτήθηκαν μέσω του δανεισμού, ιδιωτικού είτε δημόσιου. Η εύκολη πρόσβαση σε φθηνά δάνεια, λόγω του χαμηλού επιτοκίου της ΕΚΤ, επέτρεψε στις ευρωπαϊκές τράπεζες να επεκταθούν στην περιφέρεια και να γιγαντώσουν το ενεργητικό τους. Εξηγεί επίσης με απόλυτη σαφήνεια το σημερινό δεδομένο, ότι η ευρωζώνη είναι μια προβληματική ένωση, που ενώ έχει κεντρική τράπεζα και ομογενοποιημένη αγορά κεφαλαίων, πάσχει από έλλειψη διακρατικής δημοσιονομικής πολιτικής. Αυτό δεν ήταν αποτέλεσμα απλά κακού σχεδιασμού, αλλά αντανάκλαση των κοινωνικών σχέσεων που δημιούργησαν το ενιαίο νόμισμα.

Η *Ρήξη* εξηγεί το ρόλο και τον τρόπο λειτουργίας μιας «κανονικής» κεντρικής τράπεζας, και αντιπαραθέτει την ιδιομορφία της ΕΚΤ, η οποία δεν στηρίζεται σε κάποιο κράτος ικανό να λειτουργήσει ως δανειστής ύστατης προσφυγής και να καλύψει τις υποχρεώσεις της κεντρικής τράπεζας, διασφαλίζοντας έτσι τη φερεγγυότητά της. Η εσωτερική αντιπαράθεση της ευρωζώνης εκδηλώνεται στον ρόλο που καλείται να παίξει η ΕΚΤ όπου λόγω της απουσίας ενός κράτους, ενσωματώνει το ρίσκο του «τοξικού» χρέους στον ισολογισμό της. Καταγράφονται με επισημονική αξιοπιστία, και με βάση πρωτογενή έρευνα, ζητήματα όπως το

πώς λειτουργεί το σύστημα κεντρικών τραπεζών της ευρωζώνης, ποιος ο ενοποιημένος ισολογισμός του ευρωσυστήματος, ποιες οι εθνικές συνεισφορές στο κεφάλαιο της ΕΚΤ και ποιες οι βασικές δραστηριότητες της ΕΚΤ από το 2007 και μετά.

Αναποτελεσματικές οι προσπάθειες επίλυσης της κρίσης

Στην πορεία της κρίσης δημιουργήθηκαν δύο βασικοί πυλώνες για την αντιμετώπιση των αναξιόχρεων κρατών και του κλυδωνιζόμενου τραπεζικού συστήματος –το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (EFSF) και τα πακέτα «διάσωσης». Το EFSF είναι μια εταιρεία ειδικού σκοπού, που εκδίδει ομόλογα για να δανείσει στα κράτη που έχουν ανάγκη. Τα δάνεια αυτά είναι εγγυημένα ανάλογα με το ποσό συμβολής κάθε κράτους στο κεφάλαιο της ΕΚΤ, κι επομένως αποτυπώνουν πάλι την ισχύ που έχει η Γερμανία έναντι των υπολοίπων. Στην πορεία φάνηκε ότι οι πόροι που διαθέτει είναι ανεπαρκείς για να καλυφθούν οι ανάγκες των μεγαλύτερων οικονομιών, που αργά ή γρήγορα φθάνουν στο χείλος του γκρεμού.

Ένα ολόκληρο κεφάλαιο της μελέτης αφιερώνεται στις τραγικές επιπτώσεις που έχει η «αγία τριάδα» της λιτότητας, απελευθέρωσης των αγορών και ιδιωτικοποίησης στις οικονομίες της Ελλάδας, της Ιρλανδίας και της Πορτογαλίας. Τονίζονται τόσο το κοινωνικό κόστος της όσο και η εν γένει αδυναμία της

να λύσει τα προβλήματα μιας κρίσης που έχει αλλού τις ρίζες της. Οι τρεις πιθανές λύσεις, που διαθέτει η ευρωπαϊκή ελίτ, εξετάζονται και αξιολογούνται ως προς το πόσο ρεαλιστικές είναι και τι ελλείψεις παρουσιάζουν. Πρώτη λύση είναι το ευρωομόλογο, δεύτερη η διεύρυνση του ρόλου της ΕΚΤ, και τρίτη η άμεση μεταφορά πόρων από το κέντρο στην περιφέρεια με αντάλλαγμα την απώλεια της εθνικής κυριαρχίας. Καταλήγοντας, η Ρήξη αποσαφηνίζει τις αδυναμίες της Συμφωνίας της 21ης Ιουλίου και τους λόγους για τους οποίους η κατοπινή Συμφωνία της 26ης Οκτωβρίου επαναλαμβάνει παρόμοια λάθη.

Η βαθύτερη ανάλυση του ευρωπαϊκού τραπεζικού συστήματος και λεπτομερέστερα του ελληνικού αναδεικνύει μια επιπλέον ανωμαλία. Μολονότι η ΟΝΕ κατόρθωσε να δημιουργήσει μια ενιαία αγορά κεφαλαίου, στην περίοδο της κρίσης οι εθνικές τράπεζες έχουν φορτωθεί το δημόσιο χρέος των δικών τους κρατών, έχουν καταθέσει πλεονάζουσα ρευστότητα στις εθνικές κεντρικές τράπεζες και, τέλος, στηρίζονται όλο και περισσότερο στον Μηχανισμό Επείγουσας Παροχής Ρευστότητας από την εθνική τους κεντρική τράπεζα. Το αποτέλεσμα είναι ότι τράπεζες και κράτη αντιμετωπίζουν τώρα αυξημένο κίνδυνο μιας από κοινού αθέτησης πληρωμών. Η επιχείρηση για τη διάσωση των τραπεζών έχει μετατραπεί σε επιδότηση του τραπεζικού συστήματος, μέσω εγγυήσεων προς αυτές, διογκώνοντας το δημόσιο χρέος ώστε να μπορούν να συνεχίσουν τον δανεισμό τους από την ΕΚΤ.

Ριζοσπαστική εναλλακτική οικονομική πολιτική

Το μέλλον της ευρωζώνης εξετάζεται μέσα από τις πιθανές μορφές διάλυσής της, δεδομένου ότι το διευρυνόμενο ρήγμα μεταξύ κέντρου και περιφέρειας, η απουσία αποτελεσματικών θεσμικών αλλαγών στην ίδια την ΟΝΕ, οι πιέσεις για λιτότητα, και η απειλή κατά των τραπεζών έχουν δημιουργήσει δυσμενείς συνθήκες για τις περιφερειακές χώρες.

Καταγράφονται σε αδρές γραμμές δύο πιθανά σενάρια για τη χρεοκοπία της Ελλάδας: η αθέτηση πληρωμών με πρωτοβουλία των πιστωτών και εντός των περιορισμών της ΟΝΕ, και η αθέτηση πληρωμών με πρωτοβουλία του οφειλέτη. Τα δύο σενάρια αντιπαράβállονται με κύρια κριτήρια τα συμφέροντα του κόσμου της εργασίας, τα δημοκρατικά δικαιώματα ενός κυρίαρχου λαού και τη δυνατότητα ανάκαμψης της οικονομίας.

Το πρώτο σενάριο, ελάχιστο επιθυμητό, οδηγεί σε απώλεια ελέγχου των εγχώριων τραπεζών, και συνέχιση της λιτότητας προκειμένου να μείνει η χώρα στην ανταγωνιστική μέγγενη του ευρώ. Οδηγεί σταθερά σε απώλεια της εθνικής ανεξαρτησίας, καθώς η δημοσιονομική πολιτική υποτάσσεται απευθείας στον έλεγχο των κρατών του κέντρου.

Το δεύτερο και προτεινόμενο σενάριο είναι η αθέτηση πληρωμών με πρωτοβουλία του οφειλέτη, που θα φέρει εκτεταμένη διαγραφή του χρέους με δημοκρατικό τρόπο. Εξηγείται ότι αν η Ελλάδα προχωρήσει σε στάση πληρω-

μών, θα ακολουθήσει και η αποχώρηση από την ΟΝΕ. Η εγκατάλειψη του ευρώ δίνει περισσότερες επιλογές για την αντιμετώπιση του δημόσιου χρέους, αφού το κράτος θα μπορεί να μετατρέψει το σύνολο του χρέους στο νέο νόμισμα. Προσφέρει επίσης μεγαλύτερη ευχέρεια κινήσεων για τη διάσωση των τραπεζών μέσω της εθνικοποίησης και της παροχής εγγώριας ρευστότητας από τη στιγμή που θα ανακτηθεί ο έλεγχος της νομισματικής πολιτικής.

Οι δυσκολίες που θα συνοδεύσουν την έξοδο αφορούν κυρίως τις τράπεζες, καθώς μέρος των υποχρεώσεών τους θα παραμείνει σε ευρώ. Θα δημιουργηθούν προβλήματα στη νομισματική κυκλοφορία, που θα προκαλέσουν συναλλαγματικά προβλήματα, καθώς το νέο νόμισμα θα υποτιμηθεί. Αυτά αντισταθμίζονται όμως από τη δυνατότητα γοργής ανάκτησης της ανταγωνιστικότητας.

Σ' αυτό το σημείο αλλάζει και το

ύφος της μελέτης που, χρησιμοποιώντας τα θεμέλια της ανάλυσης η οποία προηγήθηκε, ανιχνεύει τα εναλλακτικά οράματα κι εκθέτει το πεδίο των επιλογών που έχουμε μπροστά μας. Δεν περιγράφει μια ρόδινη μετάβαση, απλώς σκιαγραφεί τι θα μπορούσε να σημαίνει η αθέτηση πληρωμών και η έξοδος από το ευρώ, με πρωτοβουλία μιας αποφασισμένης κυβέρνησης, με στόχο ν' αλλάξει η ισορροπία δυνάμεων υπέρ της εργασίας, και συνάμα να μπει η χώρα σε πορεία βιώσιμης ανάπτυξης και υψηλής απασχόλησης.

Εν ολίγοις η μελέτη του RMF εξετάζει τις συνέπειες της αθέτησης πληρωμών και εξόδου από το ευρώ και αποδεικνύει, ίσως για πρώτη φορά, ότι δεν οδηγούν στην καταστροφή. Αντιθέτως, προσεγγίζονται με πρακτικό τρόπο τόσο οι συνέπειες και οι δυσκολίες που συνεπάγονται όσο και οι ελπιδοφόρες δυνατότητες που διανοίγονται.

Χριστίνα Λασκαρίδη

Μιχάλης Ψημίτης, *Εισαγωγή στα Σύγχρονα Κοινωνικά Κινήματα*, Αθήνα, Διάδραση, 2011, σελ. 488.

Την τελευταία διετία η ελληνική κοινωνία βρίσκεται μέσα σε έναν πρωτοφανή κύκλο διαμαρτυρίας, διεκδίκησης και πολιτικής σύγκρουσης. Μέσα σε αυτή τη συνθήκη μιας ιδιότυπης παρατεταμένης λαϊκής

εξέγερσης πλήθος μορφές συλλογικής δράσης αναπτύχθηκαν, πατώντας συχνά και πάνω στην εμπειρία προηγούμενων κινημάτων, από τους εργατικούς αγώνες και τα φοιτητικά κινήματα, έως τον Δεκέμβριο του 2008. Αυτό, όμως,